

EL NOU ENFOCAMENT DE LA COL·LECCIÓ «QUADERNS» DEL CENTRE D'ESTUDIS DEL BAGES

DAVID OLIVARES I PONTI
LLUIS VIROS I PUJOLÀ

Aquesta col·lecció, iniciada el 1987, havia estat pensada per a l'edició de textos d'una extensió més gran que la d'un article però sense arribar a la d'un llibre. S'havia dissenyat com un recull d'opuscles sobre diferents temes d'història local de la comarca de Bages, però les escasses expectatives de comercialització d'aquest tipus de publicació, destinada a un públic erudit, van aconsellar aturar aquesta línia editorial en espera de trobar noves formes amb més facilitat de difusió.

Així, l'any 1992 es va continuar la col·lecció amb un nou format, un disseny més àgil i amb una filosofia renovada. Es pretenia difondre entre un públic ampli temes populars relacionats amb la vida quotidiana i tractats amb el rigor científic necessari. Per això, la col·lecció s'ha volgut apropar a cada municipi a través d'aspectes socio-econòmics que afectin de manera directa els seus habitants. En aquest sentit, cada «Quadern» es publica en col·laboració amb un o més ajuntaments relacionats directament amb el tema en qüestió. D'aquesta manera s'in-

tenta d'una banda implicar les institucions locals en el finançament de la cultura, i d'una altra, es pretén acabar de cobrir les despeses de publicació amb les vendes al mateix poble objecte d'estudi i les persones interessades en el tema tractat.

Pel que fa als continguts, de moment s'han encetat diverses línies de treball que es podrien dividir en tres àmbits. En primer lloc s'han editat guies d'edificacions relacionades amb oficis tradicionals que han anat desapareixent. Un segon àmbit ha estat el de destacar un aspecte concret d'un municipi que hagi marcat la vida quotidiana dels seus habitants. En aquest sentit s'estan preparant diverses monografies sobre la història de les fàbriques de pobles amb una implantació industrial important. En tercer lloc, s'ha iniciat la publicació de monografies que fan un repàs a tota la història d'un municipi, enfocades sobretot a aquells llocs que fins ara no disposaven de cap publicació històrica general sense que això sigui obstacle per destacar els trets més definidors de cada poble. Un dels aspectes més evidents de tots aquests textos és la seva brevetat. Aquesta característica aplega, ben segur, tot un seguit d'avantatges i inconvenients, car si bé sovint es fa pràcticament imprescindible un tipus de discurs sintètic i descriptiu, això també suposa un plantejament més directe i simple, que ajuda a entendre el contingut de cada llibre.

D'acord amb la primera línia de treball han estat publicats estudis sobre *Els pous de glaç de la comarca del Bages i Tines al mig de les vinyes a la comarca del Bages*. Sobre aspectes concrets d'un municipi ha vist la llum *Fàbriques de riu de Navarcles*; i com a monografia local recentment s'ha editat *El castell i el poble de Talamanca*. A continuació es ressenyen de manera individual cadascun d'aquests textos.

Jaume Perarnau i Llorens: *Els pous de glaç de la comarca del Bages, Centre d'Estudis del Bages, Manresa, «Quaderns», núm. 5, 1992, 54 pp., il·lustrat.*

Aquest treball, dedicat a l'estudi dels pous de glaç, fou guardonat amb l'Ajut de Treball del CEB, que correspon als Premis Lacetània, que organitza Òmnium Cultural per premiar diferents estudis sobre la comarca del Bages, i que fou atorgat l'any 1991. Aquest fou el primer treball publicat sota les directrius del nou format de la col·lecció.

L'autor, Jaume Perarnau, és un historiadore manresà que de temps ençà estudia l'arqueologia industrial a Catalunya, i és reconeguda la seva vàlua en aquest camp de la història moderna i contemporània, especialment pel seu paper dinamitzador en una disciplina històrica que encara està en creació. El subtítol del llibre ens el presenta com un «assaig d'interpretació i localització», que s'entén com la necessitat de fer un estudi se-

riós i acurat del que suposà el pou de glaç, que cal veure com a part d'un sistema organitzat dins la comunitat.

El text del llibre es pot dividir en aquests dos aspectes ressenyats, la interpretació i la localització, puix que si bé és cabdal la descripció i situació de cada pou, no ho és menys l'anàlisi descriptiva però de caire econòmic que l'autor fa, a la primera part, del significat dels pous de glaç. En primer lloc, Perarnau ens introdueix en l'obtenció controlada del gel i el seu emmagatzematge. Tanmateix posa èmfasi en el caràcter de propietat de cada pou, car segons si aquest era de propietat particular o bé municipal la seva explotació variava substancialment. L'arribada, ja en època moderna, de nous productes alimentaris importats de fora, els canvis en el tipus d'alimentació, o la mateixa conservació de medicines, va convertir el gel en un producte d'ús comú arreu.

Aquests pous de glaç podien ser de propietat particular o municipal, per bé que en ambdues modalitats podien ésser arrendats a particulars per comercialitzar el glaç obtingut o bé simplement per a l'ús personal. L'autor exposa de forma sintètica totes les particularitats econòmiques i legislatives al voltant del pou de glaç, emfasitzant, altra volta, el tipus d'explotació, que en la majoria de casos era de caràcter municipal. Així, a partir del segle XVII cada municipi decidia la construcció del pou de glaç municipal per abastar el seu terme, a més dels possibles arrendaments i subarrendaments que la documentació escrita conservada permet testimoniar. Aquest fet, en especial el tipus de propietat particular de molts pous de glaç (i el seu aprofitament econòmic), devia ser determinant a moltes poblacions a l'hora d'establir vincles econòmics o socials entre els habitants. Comentàvem anteriorment com el pou de glaç respon a un plantejament organitzat dins cada comunitat o municipi. Això és observable en el fet que no qualsevol ubicació era la idònia per bastir el pou, que segons la seva tipologia requeria estar prop d'un lloc on nevés força o bé d'un curs d'aigua de certa importància, segons fos de neu o de glaç respectivament. Un dels aspectes més interessants del text és observar tot el que comportava el treball d'obtenció del glaç, des que s'escollia el millor emplaçament del pou, l'obtenció i transport dels blocs de gel, o el mateix manteniment de tota la construcció.

Un dels principals valors del mateix és

l'esforç de síntesi desenvolupat per Jaume Perarnau a les seves pàgines, que permet que tinguem davant nostre un text força didàctic però minucios alhora. Un dels objectius bàsics del text és fer un inventari i descripció de cadascun dels pous coneguts a la comarca. Això s'aconsegueix per mitjà d'un fitxatge de tots els coneguts i conservats, i amb la seva descripció física acompanyada de fotografies, plantes i seccions, que fan molt més entenedora la seva explicació.

Miquel Ballbé i Boada: *Tines al mig de les vinyes a la comarca del Bages. Una elaboració del vi insòlita a Catalunya.* (dibuixos d'Andreu Vilanova i Castanyer, presentació de Llorenç Ferrer i Alòs), Centre d'Estudis del Bages, Manresa, «Quaderns» núm. 6, 1993, 104 pp., il·lustrat.

Amb la publicació del número 6 de la col·lecció se'ns torna a oferir un estudi sobre tecnologia pre-industrial com el cas anterior. En aquesta ocasió, el tema se centra en les tines construïdes al mig de les vinyes, fora dels masos. Cal ací aclarir que a la comarca del Bages s'utilitza el mot tina en lloc de cup per anomenar l'edificació on es produeix el vi. L'obra, escrita a manera de guia, mereixé un accèssit al Premi Oms i de Prat concedit per la Fundació Caixa de Manresa l'any 1992. Aquesta mateixa institució, el Servei de Parcs Naturals de la Diputació de Barcelona i l'Ajuntament del Pont de Vilomara i Rocafort han col·laborat en l'edició del llibre.

El conreu de la vinya i l'elaboració del vi han estat tradicionalment, almenys entre el segle XVIII i els primers anys de l'actual, una de les activitats econòmiques més importants de la comarca de Bages. És per això que les restes que ha deixat són força nombroses i algunes es conserven en bon estat. No obstant, el seu estudi és un camp poc explorat encara, tant des de l'àmbit de l'excursionisme com des del de l'arqueologia i la història en general.

El treball està estructurat en dues parts ben diferenciades. En primer lloc una «presentació» de l'historiador Llorenç Ferrer i Alòs analitza els mecanismes d'elaboració, transport i comercialització del vi, tot explicant la necessitat de la construcció de les tines al mig de les vinyes en relació, sobretot, amb les dificultats de transport de la verema als masos dels propietaris o als domicilis dels rabassaires. La segona part és un inventa-

ri-guia que descriu les trenta-dues tines —o conjunts de tines— que ha localitzat l'autor. La descripció de cadascuna inclou un text amb la situació de la tina —hi ha també la reproducció d'un plànol de la zona— i la forma d'arribar-hi, així com un repàs de les principals característiques i particularitats de les edificacions. A més, hi ha almenys una fotografia per cada tina, el dibuix de la planta i l'alçat a escala i una fitxa descriptiva en la que es pot veure la situació, amb dades sobre les mides i la cabuda de cada tina, així com el seu estat de conservació actual. És en definitiva un doble treball en el que es combina l'anàlisi de la «presentació» amb la descripció de l'inventari, d'aquesta manera resulta tan interessant per a l'aproximació més teòrica a un treball agrícola que ja s'ha perdut en aquesta part de la comarca, com útil per al descobriment sobre el terreny de les seves restes des d'un vessant més proper a l'excursionisme. Després d'un llarg període en el que s'han deixat perdre moltes d'aquestes edificacions, aquesta obra ajuda a la sensibilització per conservar els testimonis de feines del camp ja desaparegudes.

Llorenç Ferrer i Alòs: *Les fàbriques de riu de Navarcles*, Centre d'Estudis de Bages, Manresa, «Quaderns», núm. 7, 1994, 68 pp., il·lustrat.

Tot i la importància que de sempre s'ha concedit al tema de la industrialització com un dels trets definidors del nostre país, a moltes comarques —com la del Bages— encara no hi ha gaires estudis monogràfics que combinin el rigor de la història documentada amb un estil planer que apropi el tema de la indústria als seus veritables protagonistes. Aquesta obra de Llorenç Ferrer parteix d'aquestes dues motivacions: d'una banda omple un buit en la construcció de la història industrial del Bages i d'una altra posa a disposició de la gent relacionada amb el tèxtil navarclí un estudi en el que es veu reflectida una part important de la seva vida.

Llorenç Ferrer i Alòs, historiador navarclí, és professor al Departament d'història contemporània de la Universitat de Barcelona i president del CEB. És autor d'algunes obres de caire general sobre el poble de Navarcles, com la part dedicada al municipi en la *Història del Bages*, vol. II (1988), i darrerament ha centrat bona part de la seva investigació en la qüestió dels orígens de la industrialitza-

ció, sobre la que ha publicat fins ara *Els orígens de la industrialització a la Catalunya central* (1986) i li ha dedicat una part de *Pagesos, rabassaires i industrials a la Catalunya central (segles XVIII-XIX)* (1987), que alhora és l'edició de la seva tesi doctoral.

Els continguts de l'obra es poden dividir en tres apartats, un d'introduitori més general, el segon amb la descripció metòdica de l'evolució de totes les fàbriques i el tercer sobre la vida quotidiana i les relacions socials a les indústries.

En el primer apartat s'insisteix en la idea de l'origen en part autòcton de les fàbriques de Navarcles, gràcies al pas de dos rius prou cabalosos que procuraven energia hidràulica, i també gràcies a la tradició en les activitats tèxtils dels pagesos.

La descripció de les sis fàbriques grans del terme es fa en capítols separats. En cadascun d'ells es tracta dels orígens de l'empresa i de la seva evolució al llarg de temps, incidint en les particions, en els canvis de propietat i en els canvis d'ús i d'especialitzacions que hi ha hagut en cada fàbrica. Es parla també de l'aprofitament de l'energia hidràulica i del nombre d'obrers. En un capítol a part s'explica l'evolució de les petites fàbriques que apareixen i es desenvolupen amb l'ús d'energia elèctrica fàcilment transportable i que es dediquen sobretot al tissatge de cotó. Un darrer capítol d'aquest apartat descriu el funcionament i l'evolució dels molins de Navarcles.

En el darrer capítol dedicat a «La vida a les fàbriques» es parla de les condicions de vida dels obrers, de la seva distribució per gèneres, en la que destaca la importància de la dona i de la precarietat de la higiene a les fàbriques. També es donen estadístiques sobre el nombre d'obrers i es parla de la distribució de la feina dins de les famílies: les dones a la fàbrica i els homes al camp. Finalment s'esmenten alguns aspectes polítics en els que es torna a veure el destacat paper de la dona.

Un aspecte que es pot destacar de l'obra és l'important material gràfic que recull, provinent majoritàriament del fons d'empreses i d'antics treballadors de les fàbriques.

Es pot concloure que el llibre esdevé interessant tan per a persones que vulguin apropar-se al tema des d'un vessant més científic com per als veritables protagonistes de la industrialització al poble de Navarcles.

Raquel Valdenebro i Manrique: *El castell*

i el poble de Talamanca, Centre d'Estudis del Bages, Manresa, «Quaderns», núm. 8, 1994, 68 pp., il·lustrat.

El castell ha estat al llarg de la història un símbol ineludible per a la població bagenca de Talamanca. El poble, amb la torre del castell emergint en tot moment sobre les cases, s'ha anat modernitzant progressivament, d'alguna manera, amb l'arribada de nombrosa població provinent de les comarques del Bages i del Vallès Occidental pel seu atractiu turístic. El text que comentem, de caire decididament històric, ens mostra com Talamanca no es redueix al seu castell o a la història d'aquest, sinó que la seva història s'ha anat formant a través de les vivències dels habitants del seu terme. Raquel Valdenebro és una jove historiadora manresana, llicenciada en història medieval, que darrerament ha fet diversos estudis sobre l'època medieval a Manresa i la comarca.

L'autora divideix el text en dues parts ben diferenciades i bàsiques; la formació i evolució del poble de Talamanca i el seu terme, i un recull del més rellevant dels testimonis arquitectònics existents a Talamanca.

Malgrat que el castell sols aparegui directament referit dins el capítol dedicat a l'arquitectura civil i religiosa, com a centre d'organització feudal al llarg de molts segles, serà el catalitzador de la formació del terme municipal de Talamanca, que és una divisió territorial heretada de l'antic terme casteller de Talamanca. El castell és present no sols com a testimoni arquitectònic, sinó com a element indestruïble de la història del poble.

Dins la primera part del text es fa un repàs a la història de Talamanca, i després d'una molt breu referència a l'època antiga, ibèrica i romana, —brevetada justificada, donat el desconeixement de la situació de la zona durant aquell temps— es tracta l'origen de la Talamanca medieval, que dona peu a un estudi més detingut de l'estructura feudal. Amb un estil força descriptiu, Valdenebro enumera la corrua de senyors i castlans del castell fins el segle XVIII. Aquest recull el complementa amb una exposició de la situació del poblament, organitzat inicialment en mínimes explotacions agrícoles que en època baix-medieval evolucionen cap a un tipus d'explotació més consolidat i organitzat, amb les masies plenament establertes com a centres organitzadors de la millora de les condicions de vida dels pagesos.

El panorama demogràfic de Talamanca en aquells moments presenta el poble com un terme organitzat per un centre castral i religiós, però molt desorganitzat des del punt de vista d'ocupació del territori, en mig del que sovint s'ha anomenat, potser desafortunadament, despoblats. Aquest punt serveix per a la descripció històrica de Talamanca des del segle XVI fins avui, a partir d'un progressiu procés de creixement humà i econòmic que s'accelera la primera meitat del segle XIX amb l'expansió de la vinya, i fins a la progressiva despoblació del terme a partir del darrer quart de la mateixa centúria.

Aquest fet involutiu estigué marcat per la davallada ja coneguda de la vinya, així com per la marxa de la població laboral cap a les colònies industrials properes, donada la poca implantació fabril al poble. Aquest capítol és destacable per la seva caracterització de l'estructura social de les famílies pageses, i, especialment, per un fet determinant en època moderna, com fou el desenvolupament (o manteniment) de noves formes de feudalisme.

L'altre capítol, dedicat a l'arquitectura, és molt més descriptiu, i recull les principals mostres arquitectòniques del poble. En ell es parla de les tres esglésies adscrites al poble, del castell, les mateixes masies i carrers de la vila, i una darrera referència a les tines, en aquest cas les anomenades tines al mig de les vinyes, com les descrites per en Miquel Boada en un dels llibres ací presentats.

Com en el cas dels altres tres textos, la mateixa brevetada dels llibres d'aquesta col·lecció aplega tots els seus avantatges i defectes, per bé que la principal virtut és ajudar a comprendre la història de Talamanca en quatre ratlles i en un text agradable per llegir o per consultar.

David Olivares i Ponti
Lluís Virós i Pujolà